החפירות בח׳רבת אל־נִענה

עפר שיאון

ח׳רבת אל־נענה נמצאת על גבעה הנישאת לגובה 91 מ׳ מעל פני הים, בין קיבוץ נען במערב למושב פתחיה במזרח (נ״צ מרכזי רי״ח 1880/6423, רי״י 1380/1423; איור 1). האתר משתרע על שטח של כ־70 דונם באגן נחל שורק, באזור של גבעות חול אדום (חמרה) אלוביאליות מתקופת הפלייסטוקן (ברטוב תשנ״ה:20), המנוקז לכיוון מערב בערוצים מקומיים של נחל השלושה. כמות המשקעים באזור היא 550 מ״מ בממוצע שנתי (יפה תשנ״ה:28) ואספקת המים באזור נשענת היום, כמו בעבר, על מי תהום גבוהים בבארות; אחת הבארות נמצאת בחלק הדרומי של האתר. הדרך העיקרית באזור עוברת ממערב לאתר והיא תוואי משני המחבר את בית גוברין (אלבתרופוליס) עם לוד (דיוספוליס; Tsafrir, Di Segni and Green 1994). תל מלוט, המזוהה עם גיבתון המקראית, נמצא כ־2 ק״מ מדרום.

ח׳רבת אל־נענה נסקרה פעמים מספר וחפירות אחדות נערכו בשוליה. החפירה הראשונה נערכה בשנת 1893 על ידי קלרמון־גאנו בעקבות הנחת מסילת הברזל מיפו לירושלים. בחפירה שנערכה בשוליים המערביים של האתר נחשפו שתי כותרות אבן מעוטרות וצלחת מברונזה. על אחת הכותרות נמצא תבליט של זר וכתובת חרותה ביוונית: ״ה׳ אחד״. צלחת הברונזה עוטרה, בין השאר, במנורת שבעה קנים וארון קודש (Clermont-Ganneau 1885:78–79). בשנות החמישים של המאה הכ׳ תיאר י׳ עורי בדוחות הפיקוח (תיק ארכיון מס׳ 145, 146) את חורבות הכפר הערבי ובו עמודי אבן, בורות מים ובאר. הוא גם איתר מאוזולאום במרחק 300 מ׳ דרומית־מזרחית למרכז האתר.

בשנת 1952 נפגעו השוליים המערביים של האתר מחפירת תעלה שבה נחשפו פסיפסים צבעוניים, צינורות חרס, כלי זכוכית וחרסים. בשנת 1976 חפר גוטמן באתר מספר בורות בדיקה שלא פורסמו. בשנת 1991 נערכה חפירה בשוליים המערביים של האתר, שם נחשפו בור מים עם קמרון, רצפת פסיפס לבנה ומבנה תעשייה, ששימש ככל הנראה לפעילות הקשורה במים. המבנה כלל בריכות מטויחות ותעלות בנויות (בשקין תשנ״ג).

קודם לסלילתו של כביש חוצה ישראל נערך באזור סקר ארכיאולוגי שבמהלכו אותרו 12 אתרים.[1] בעקבות הסקר נערכו בדיקות באמצעות כלי מכני,[2] והתגלו שרידים ארכיאולוגיים בשלושה שטחים (מס׳ 100, 101 ו־112)[3] שבהם נערכו חפירות (שיאון תשנ״ט). להלן מתוארות החפירות בשטחים מס׳ 100 ו־101.[4]

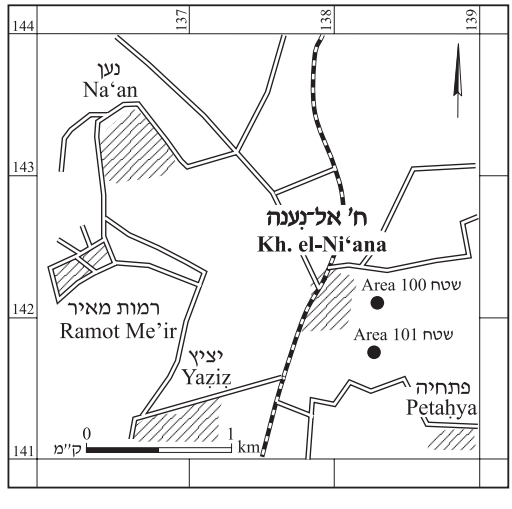

איור 1. מפת איתור.

שטח 100

האתר נמצא בשטח מישורי, בשוליים המזרחיים של החורבה. בתעלות הבדיקה קודם לחפירה אותרו חמישה קברים בנויים בשורה. נפתחו שלושה־עשר ריבועי חפירה, ונחשפו בהם שניים מן הקברים וכן שפכים של בתי יוצר לזכוכית ולקירמיקה. לקברים מבנה מקומר והם בנויים חלוקי נחל ואבני כורכר המלוכדים בטיט סיד. הקירות החיצוניים (0.25–0.55 מ׳ עובי) היו מכוסים בשכבה עבה של טיח בהיר וחרסים והם

השתמרו לגובה מרבי של 2.8 מ׳; חלקם התחתון, שנבנה בתוך בורות שנחפרו לעומק העולה על מטר אחד, חוזק בתמיכות עשויות טיט ואבנים. הפתחים פונים לכיוון דרום.

קבר I

הקבר (4.4 × 5.1 מ׳; תוכנית 1: חתכים 1–1, 4–4; איור 2) כולל מסדרון (L44) וארבעה חדרי קבורה (L53, L56, L57, L65). הפתח (0.6 מ׳ רוחב) בנוי משתי מזוזות מאבן גיר (0.33 × 0.50 מ׳, 0.7 מ׳ גובה) ומשקוף (0.8 מ׳ אורך) שעוביו ורוחבו אינם אחידים. החלק הפנימי של הפתח כולל מסגרת מסותתת באבן הרחבה ב־0.1 מ׳ מן הפתח עצמו. הפותות לציר הדלת נחצבו סמוך למזוזה המזרחית. שלוש מדרגות (0.28, 0.24 ו־0.18 מ׳ גובה) בנויות מחלוקי נחל מובילות למסדרון (0.9 × 1.6 מ׳) מטויח. מימין למסדרון ומשמאל לו ישנם חדרי קבורה זהים (L53, L57; 1.1 × 2.5 מ׳). שני חדרים אחרים (L56, L65) נמצאים בחלקו הפנימי של המבנה (1.0 × 1.1 ו־1.2 × 1.8 מ׳). הרצפות עשויות חלוקי נחל וחומרי מליטה. המחיצות הפנימיות (0.65 מ׳ גובה) מטויחות בטיח בהיר. לאורך ראשי המחיצות הפנימיות של חדרי הקבורה הותקנו מגרעות, ככל הנראה לקליטת הקורות ששימשו לקירוי החדרים. בחזית המבנה הוכשרה רחבה עשויה עפר מהודק מעורב באבנים ובחומרי מליטה.

על רצפת הקבר נמצאה שכבת עפר (0.1–0.6 מ׳ עובי) שבה נמצאו הנקברים ועיקר הממצאים. עוביה המשתנה של שכבת העפר קשור ככל הנראה להפרעות שמקורן בשוד הקבר. על גבי שכבה זו נמצא מילוי מעורב שצבעו חום כהה (כ־1.6 מ׳ עובי); בחלקו העליון (0.4 מ׳ עובי) נמצאו אבני הקמרון שהתמוטט, עדות לכך שהקברים התמלאו בשפכים טרם קריסת התקרה. על רצפת הקבר נמצאו כלי חרס (איור 3) וזכוכית (ר׳ Gorin-Rosen and Katsnelson, this volume), מטבעות, תכשיטים, חפצי מתכת ואבן[5] (איורים 4, 5) ועצמות (טבלה 1). על פי ממצאים אלה ניתן להציע כי הקבר היה בשימוש במאות הג׳–הד׳ לסה״נ. המטבעות שנמצאו בו ושפכי החרסים שחסמו את הגישה אליו (להלן), מלמדים שיש לתארך את בניית הקבר והשימוש בו למאה הד׳ לסה״נ. בחפירה מחוץ לקבר וסביבו

איור 2. קבר I, מבט לצפון־מזרח.

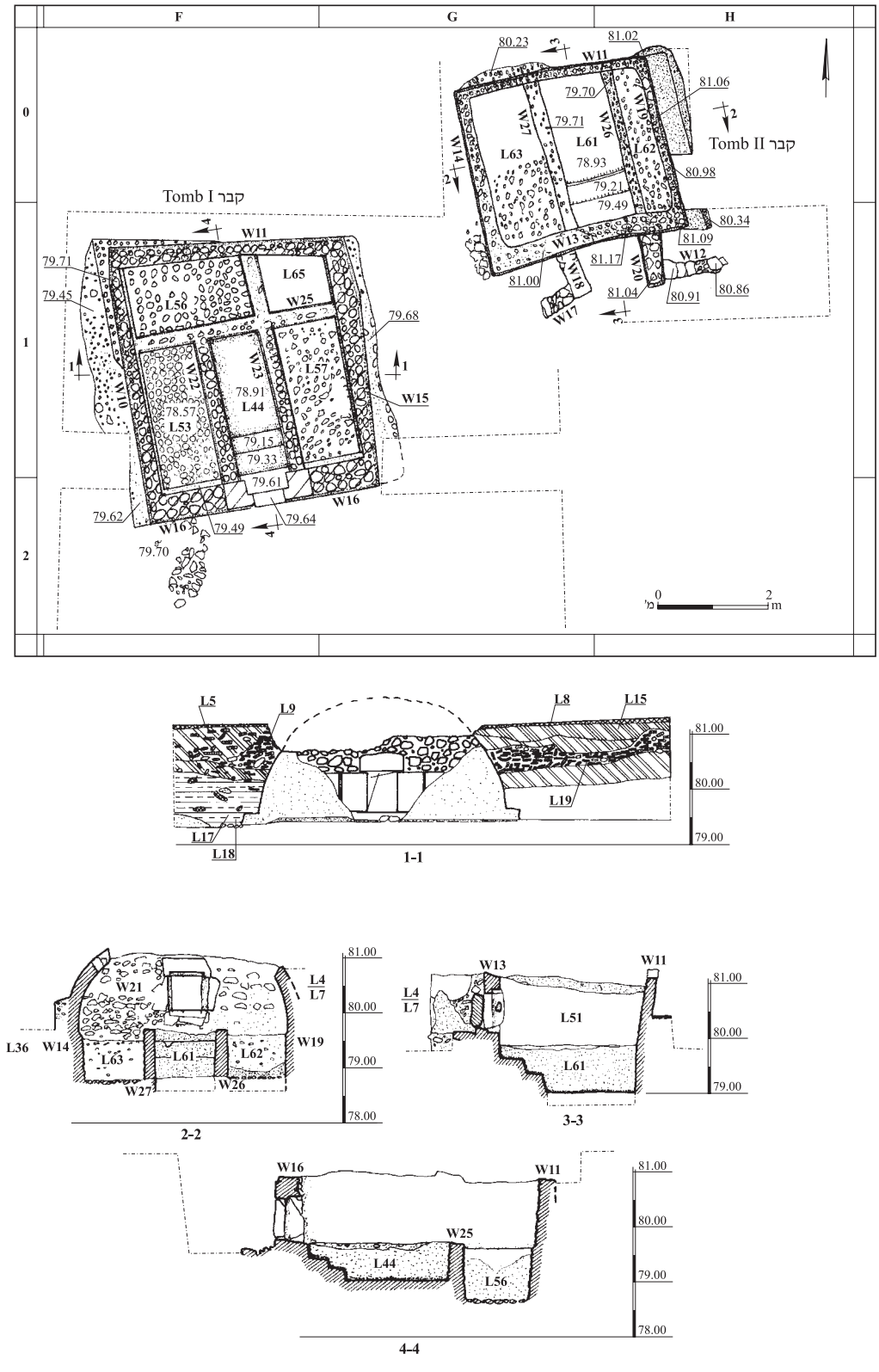

תוכנית 1. קברים I ו־II בשטח 100, תוכנית וחתכים.

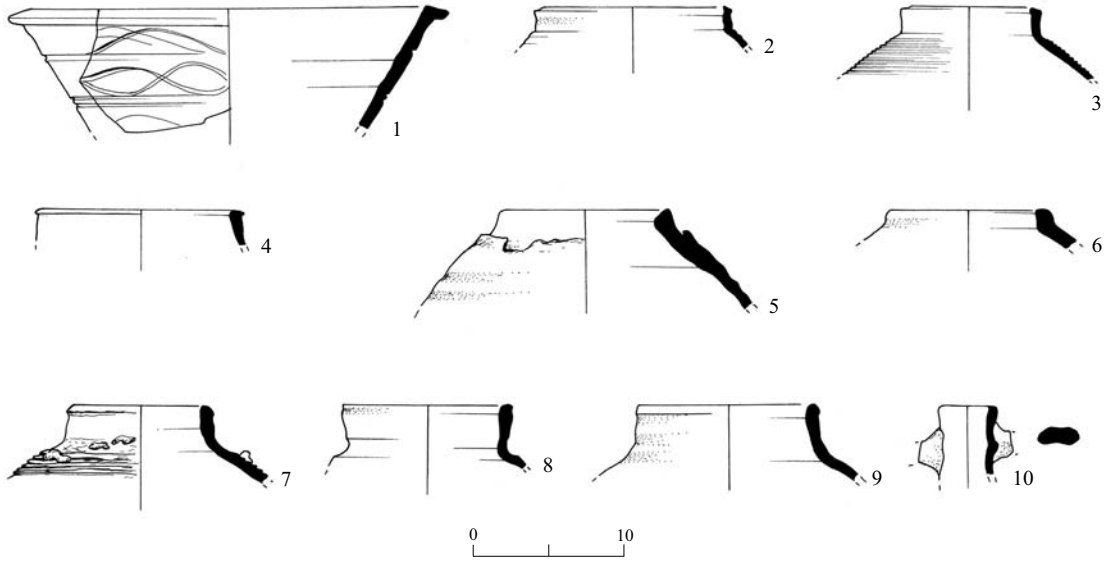

איור 3. ממצא כלי חרס מקבר I, לוקוס 44.

מס׳	הכלי	מס׳ רישום	תיאור	הקבלות
1	קערה	232/4	דפנות מצולעות, סירוק גלי, שפה צבוטה	Magness 1993: Fig. 1.22
2	סיר בישול	247/1	גוף מצולע, צוואר קצר ושפה דקה	Adan-Bayewitz 1986: Fig. 4:8, 10
3	סיר בישול	247/2	צוואר נמוך ושפה צבוטה	ר׳ מס׳ 2
4	סיר בישול	241/3	גוף כדורי, צוואר קצר וישר, שפה דקה; שתי ידיות אוזן גדולות נמשכות מהשפה לחלק העליון של הכתף	Magness 1993:219–220
5	קנקן	241/4	קנקנן ללא צוואר, גוף מאורך מצולע במקצת ומספר קווים חרותים; ידיות אוזן קטנות על הכתף ופיסות טין על השפה והגוף	Tushingham 1985: Fig. 30:33
6	קנקן	241/2	קנקן ללא צוואר עם שפה מעובה וצבוטה; פיסות טין על הגוף	Adan-Bayewitz 1986: Fig. 1:12, 13
7	קנקן	232/3	קנקן דמוי שק עם צוואר קצר ושפה מעובה פנימה; שתי ידיות אוזן על הכתף	Rosenthal-Heginbottom 1988: Pl. II:55
8	קנקן	247/3	צוואר בינוני עם שפה הנוטה קלות כלפי חוץ; פיסות טין על הגוף	Birger 1981: Pl. 12:1
9	קנקן	232/1	קנקן דמוי שק עם צוואר קצר ושפה מעובה פנימה; שתי ידיות אוזן על הכתף	Rosenthal-Heginbottom 1988: Pl. II:55
10	צפחת	241/1	צוואר בינוני ושפה זקופה	Tubb 1986: Fig. 6:6

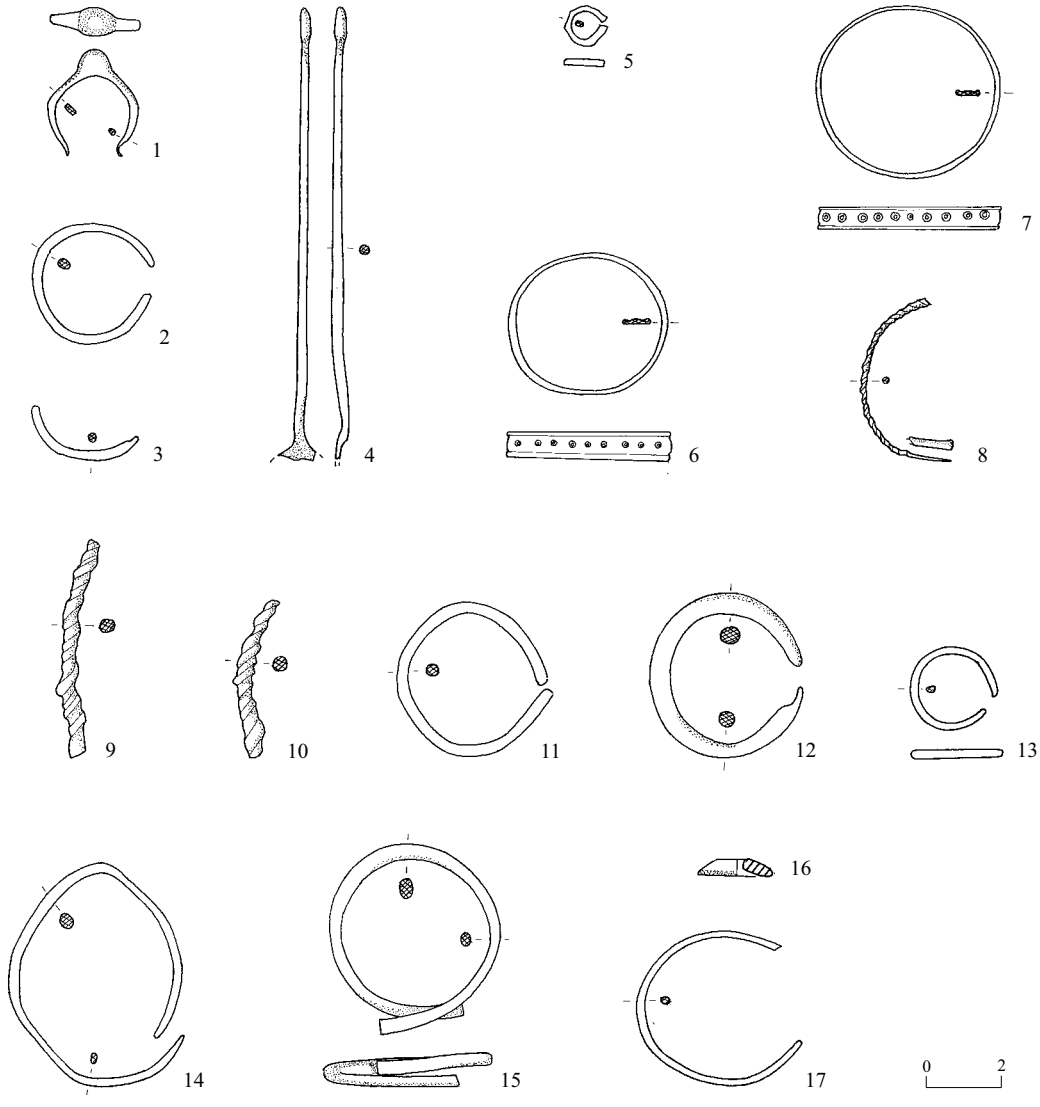

איור 4. פריטים מברונזה (1–15, 17) ומאבן (16) מקבר I.

נחשפו שלוש שכבות (תוכנית 1: חתך 1–1): (א) פני שטח (עד 0.3 מ׳ עובי; L15); (ב) שכבת חרסים שעיקרה שפכים של בית יוצר (להלן) עד לעומק מרבי של 1.4 מ׳ מתחת לפני השטח (L9, L19; איור 6); (ג) שכבת חול מעורבת בחרסים מעטים בעובי מרבי של 0.85 מ׳ (L17, L18).

בתוך השפכים של בית היוצר נמצא מגוון רחב של כלי חרס ונרות (ר׳ de Vincenz and Sion, this volume; Sussman, this volume). ראוי לציון נר מעוטר במנורה בעלת חמישה קנים. טווח התאריכים המוצע לכלים שנמצאו בשפכים אלה הוא המאות הג׳–הז׳ לסה״נ. תשעה־עשר המטבעות שנמצאו בשפכים מתוארכים למאות הד׳–הה׳ לסה״נ (ר׳ Berman, this volume). כן נמצאו שתי קונכיות מסוג חצוצרה ונעמית,[6] שאפשר כי היו מנחות בקברים או ששימשו לקישוט.

איור 4

מס׳	מס׳ רישום	החפץ	חומר	תיאור
1	290/1	עגיל	ברונזה	קוטר 23.5 מ״מ, עובי 2 מ״מ; עיטור
2	290/2	עגיל	ברונזה	קוטר 33 מ״מ, עובי 2.6 מ״מ; חתך סגלגל, קצוות מעוגלים
3	290/4	שבר עגיל	ברונזה	עובי 2.6 מ״מ; חתך סגלגל
4	289	מרית	ברונזה	אורך 119 מ״מ, עובי 2.7 מ״מ; חתך עגול
5	284/3	טבעת	ברונזה	קוטר 22.7 מ״מ, רוחב 2.6 מ״מ; חתך מלבני
6	278/2	צמיד	ברונזה	קוטר 42.5 מ״מ, רוחב 7.6מ״מ; עיטור
7	278/1	צמיד	ברונזה	קוטר 4.9 מ״מ, רוחב 6 מ״מ, עובי 1.4 מ״מ; עיטור
8	278/5	צמיד	ברונזה	עובי 2 מ״מ; חתך עגול
9	284/4	צמיד	ברונזה	עובי 4.6 מ״מ; חתך סגלגל
10	284/4a	צמיד	ברונזה	עובי 3.8 מ״מ; חתך סגלגל
11	284/1	עגיל	ברונזה	קוטר 41 מ״מ, עובי 3.5 מ״מ; חתך סגלגל
12	278/4	עגיל	ברונזה	קוטר 43.7 מ״מ, עובי 5.5 מ״מ; חתך סגלגל–עגול, קצוות שבורים
13	290/5	טבעת	ברונזה	קוטר 11 מ״מ; חתך מלבני
14	273/1	צמיד	ברונזה	קוטר 59.4 מ״מ, עובי 3 מ״מ; חתך סגלגל
15	265	צמיד	ברונזה	קוטר 48.5 מ״מ, עובי 4 מ״מ; חתך סגלגל, קצוות ישרים
16	265	פלך	אבן	קוטר 19.7 מ״מ
17	247/1	עגיל	ברונזה	עובי 2.3 מ״מ; חתך סגלגל, קצוות שבורים

איור 5

מס׳	מס׳ רישום	החפץ	חומר	תיאור
1	111	דיסקית	ברונזה	קוטר 22.8 מ״מ, עובי 0.8 מ״מ; עיטור
2	126	מרית	ברונזה	אורך 155 מ״מ, עובי 3 מ״מ; חתך עגול
3	146	פעמון	ברונזה	קוטר 19 מ״מ; עובי 0.4 מ״מ
4	233	עגיל	ברונזה	קוטר 22.6 מ״מ, עובי 2.4 מ״מ; חתך סגלגל, קצה אחד ישר ומעוטר בחריתה של דגם זיגזג והשני שבור
5	145	טבעת	ברונזה	קוטר 29.4 מ״מ, עובי 2.7 מ״מ; חתך סגלגל
6	152/5	מקל כחל	ברונזה	אורך 83 מ״מ, עובי 2.5 מ״מ; חתך סגלגל, קצוות שבורים
7	152/2	מסמר	ברזל	אורך 75 מ״מ; חתך מלבני
8	152/3	מסמר	ברזל	חתך מלבני
9	152/1	חולייה משרשרת	ברזל	אורך 73 מ״מ
10	145	פלך	אבן	קוטר 29.3 מ״מ, עובי 12 מ״מ
11	236	פלך	אבן	קוטר 22 מ״מ, עובי 8 מ״מ
12	158/2	מרית	ברונזה	אורך 105 מ״מ, עובי 2.0–3.3 מ״מ; חתך סגלגל
13	171/1	מסמר	ברזל	אורך 146 מ״מ; עובי 7.4 מ״מ; חתך מלבני
14	171/2	מסמר	ברזל	אורך 76 מ״מ, עובי 11.6 מ״מ; חתך מלבני
15	171/3	מסמר	ברזל	אורך 110 מ״מ, עובי 10 מ״מ; חתך מלבני

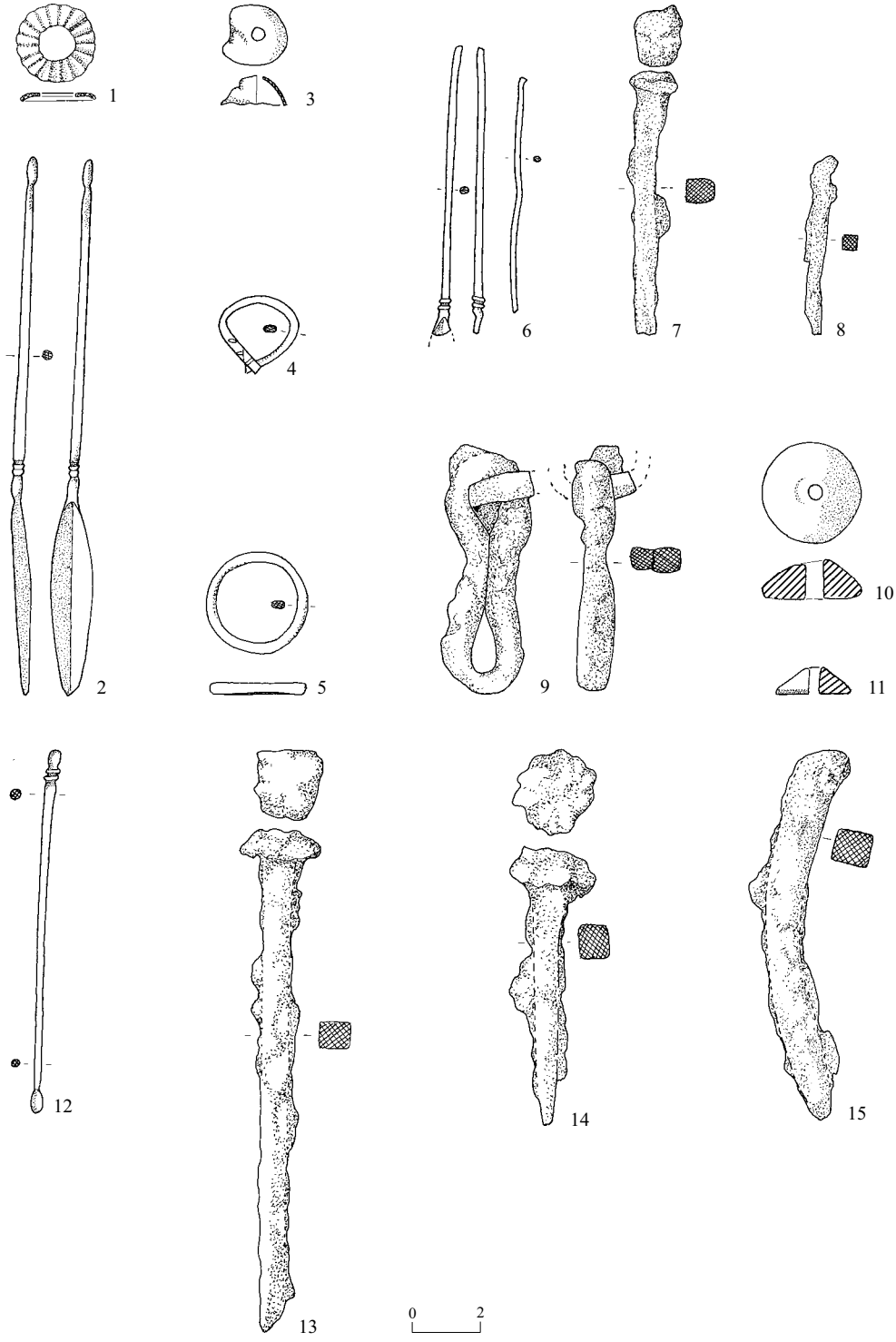

איור 5. פריטים ממתכת (1–9, 12–15) ומאבן (10, 11) מקבר I.

טבלה 1. הממצאים מקבר I

הממצא	הכמות	פירוט	תאריך	הערות
כלי חרס	33	22 קנקני עזה; 6 סיר בישול; 2 מכסים; 1 צפחת; 2 קדרות	המאות הג׳–הד׳	ר׳ de Vincenz and Sion, this volume
נרות	28	24 מטיפוס בית נטיף; 3 מטיפוס יבנה; 1 שומרוני	המאות הג׳–הה׳	ר׳ Sussman, this volume
תכשיטים וחפצי מתכת	50	41 צמידים; 5 עגילים; 1 מקל כחל; 2 טבעות; 1 פלך	המאות הג׳–הד׳	
זכוכית	6	4 פכים; 1 בקבוק; 1 קערה	סוף המאה הד׳–תחילת המאה הה׳	ר׳ Gorin-Rosen and Katsnelson, this volume
מטבעות	13		המאה הד׳	ר׳ Berman, this volume
עצמות	15	מספר נקברים מינימלי		ר׳ טבלה 4, להלן
חרפושית וקמע	1 1	החרפושית והקמע שנמצאו בלוקוס 57 נאספו ככל הנראה מהסביבה הקרובה, אולי מתל גיבתון הקרוב, ויש להניח ששימשו לקישוט	המאה הי״ב לפסה״נ	

איור 6. שפכי חרסים בחזית קבר I.

איור 7. קבר II, מבט לצפון.

קבר II

לקבר (3.3 × 3.6 מ׳) מסדרון (L61) ושני חדרי קבורה (L62, L63; תוכנית 1: חתכים 2–2, 3–3; איור 7) מטויחים, למעט חלקם הפנימי. רוחב החלק התחתון של קירות המעטפת 0.5–0.7 מ׳, וחלקם העליון — 0.20–0.35 מ׳. חלק מבסיס הקמרון נמצא בצדו החיצון של קיר 11. בחזית הקבר, משני עברי הפתח, נבנו קירות (W18, W20; 0.75 ו־1 מ׳ אורך) שאליהם הוצמדו בשלב מאוחר גדרות ארעיות ניצבות (W12, W17). את הפתח (0.70 × 0.75 מ׳) סוגרת מבחוץ אבן. בקצה הימני של הסף נמצאה פותה לציר (0.15 מ׳ קוטר) ובדופן המערבית ישנה מגרעת לבריח (0.1 × 0.2 מ׳). אל המסדרון (1.6 מ׳ אורך), הנמוך ב־1.15 מ׳ מהסף, מובילות שלוש מדרגות. אורך חדרי הקבורה 2.75 מ׳, ורוחבם 0.55 (L62) ו־1.15 (L63) מ׳. הרצפות עשויות חלוקי נחל וחומרי מליטה ללא טיח.

בדומה לקבר I, גם על רצפת קבר זה נמצאה שכבת עפר (עובי 0.47–0.62 מ׳) שבה נחשפו רוב הממצאים, ועליה מילוי (L51; 1.6 מ׳ עובי). גם סביב קבר זה נחשפו שפכים של בית יוצר (L4, L7, L36; תוכנית 1: חתכים 2–2, 3–3) שעוביים בחזיתו 0.6 מ׳ (L4, L7).

כלי חרס (איור 8) וזכוכית (ר׳ Gorin-Rosen and Katsnelson, this volume), תכשיטים, חפצי מתכת (איור 9) ועצמות נמצאו על רצפת הקבר (טבלה

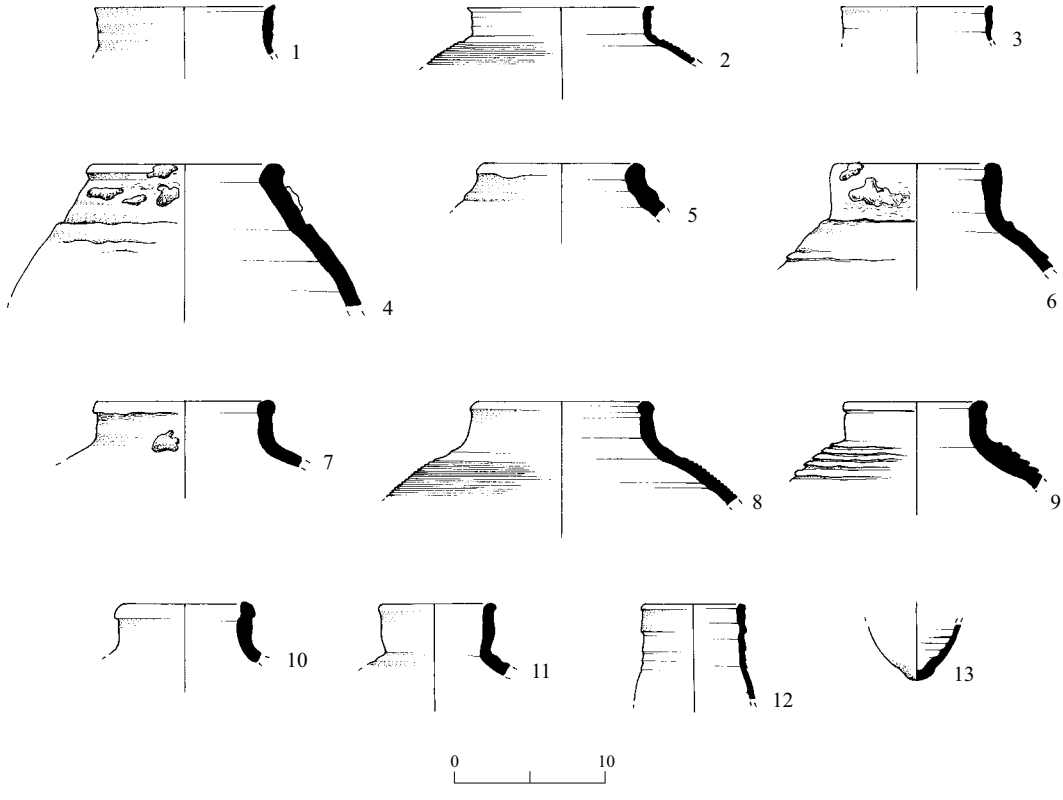

איור 8. ממצא כלי החרס מקבר II: לוקוסים 59 (1–5, 7, 9, 12, 13) ו־61 (6, 8, 10, 11).

מס׳	הכלי	מס׳ רישום	תיאור	הקבלות
1	סיר בישול	295/16	צוואר קצר ושפה מעובה	Birger 1981: Pl. 12:11
2	סיר בישול	295/6	גוף מצולע עם צוואר קצר ושפה מעובה	Magness 1993:219–220, Form 4c
3	סיר בישול	295/7	צוואר ישר ושפה מעוגלת	
4	קנקן	295/1	קנקן ללא צוואר ועם גוף מאורך ומצולע; פיסות טין על השפה והגוף	Majcherek 1995: Pl. 8.5
5	קנקן	295/5	קנקן ללא צוואר ועם גוף מאורך ומצולע; פיסות טין על השפה והגוף	Adan-Bayewitz 1986: Fig. 1:12
6	קנקן	305/2	גוף מצולע, צוואר קצר ושפה מצולעת וצבוטה	Tushingham 1985: Fig. 30:33
7	קנקן	295/5	צוואר של קנקן דמוי שק עם שפה קצרה ושפה מעובה בפנים	
8	קנקן	305/1	צוואר של קנקן דמוי שק עם שפה קצרה ושפה מעובה בפנים	
9	קנקן	295/2	צוואר של קנקן דמוי שק עם שפה קצרה ושפה מעובה בפנים	
10	קנקן	305/6	צוואר של קנקן דמוי שק עם שפה קצרה ושפה מעובה בפנים	
11	קנקן	305/10	צוואר בינוני עם שפה נוטה קלות חוצה; פיסות טין על הצוואר והגוף	Birger 1981: Pl. 12:1
12	פך	295/13	גוף מצולע עם צוואר מודגש ושפת תלתן	Adan-Bayewitz 1986: Fig. 1:13
13	בסיס פכית	295/3	בסיס טבעת נמוך	

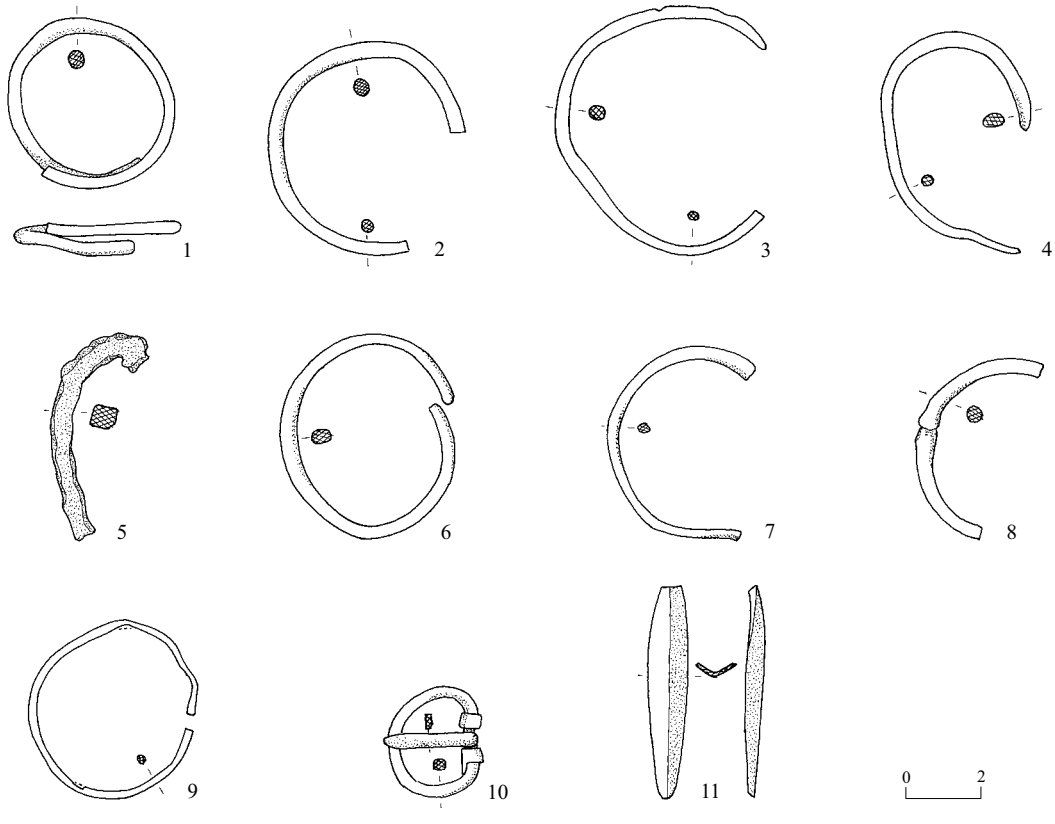

איור 9. חפצי מתכת מקבר II.

מס׳	מס׳ רישום	החפץ	חומר	תיאור
1	305/1	צמיד	ברונזה	קוטר 46.5 מ״מ, עובי 3.8 מ״מ; חתך סגלגל, קצוות ישרים
2	305/2	צמיד	ברונזה	קוטר 56 מ״מ, עובי 4.4 מ״מ; חתך סגלגל, קצה אחד מיושר והשני שבור
3	301	צמיד	ברונזה	קוטר 65.4 מ״מ; עובי 3.6 מ״מ; חתך סגלגל–עגול, קצה אחד מיושר והשני שבור
4	309/1	עגיל	ברונזה	עובי 1.4–4.0 מ״מ; חתך סגלגל, קצה אחד מעוגל והשני מחודד
5	309/2	מסמר	ברזל	עובי 7.2 מ״מ; חתך מלבני
6	310/2	צמיד	ברונזה	קוטר 52 מ״מ, עובי 4.3 מ״מ; חתך סגלגל, קצה אחד מיושר והשני שבור
7	310/1	צמיד	ברונזה	עובי 2.6–4.4 מ״מ; חתך סגלגל–עגול
8	313/1	צמיד	ברונזה	עובי 4.3 מ״מ; חתך סגלגל
9	304	צמיד	ברונזה	קוטר 45 מ״מ, עובי 2.8 מ״מ; חתך סגלגל
10	308/1,2	אבזם	ברונזה	קוטר 29 מ״מ, עובי 3.4 מ״מ; חתך סגלגל–מלבני
11	272	מרית	ברזל	אורך 56.4 מ״מ, רוחב 10.8, עובי 0.7 מ״מ

טבלה 2. הממצאים מקבר II.

הממצא	הכמות	פירוט	תאריך	הערות
כלי חרס	19	12 קנקני עזה; 4 סירי בישול; 3 פכיות	המאות הג׳–הד׳	ר׳ de Vincenz and Sion, this volume
נרות	10	1 מטיפוס בית נטיף; 9 נרות פמוט	המאות הג׳–הד׳	ר׳ Sussman, this volume
תכשיטים וחפצי מתכת	50	46 צמידים; 1 עגיל; 1 מקל כחל; 1 אבזם; 1 מסמר	המאות הג׳–הד׳	
זכוכית	8	6 דו־שפופרות; 1 בקבוק; 1 קערה	סוף המאה הד׳–תחילת המאה הה׳	ר׳ Gorin-Rosen and Katsnelson, this volume
עצמות	12	מספר נקברים מינימלי		ר׳ טבלה 4, להלן

2). על פי הממצאים נראה שהקבר שימש במאות הג׳–הד׳ לסה״נ. ממצאי הזכוכית מאפשרים לתחום את פרק הזמן לשלהי המאה הד׳–המאה הה׳ לסה״נ. גם כאן, בדומה לקבר I, נחסם הפתח בשפכים של בית יוצר (להלן), שתוארכו למאות הד׳–הה׳ לסה״נ, ותומכים בתיארוך הקבר למאה הד׳ לסה״נ.

קברים III–V

קברים אלה אותרו בתעלות הבדיקה אך לא נחפרו. מתארם ואופי הבנייה שלהם זהים לאלה של קברים I ו־II (קבר III: 3.5 × 4.2 מ׳; קבר IV: 4.2 × 5.2 מ׳; קבר V: 4.3 × 5.4 מ׳).

שפכים של בתי יוצר

השפכים של בתי היוצר אותרו כבר בבדיקות המקדימות שנעשו בתוואי הכביש. הריכוז הראשון (איור 10) נמצא מדרום לקברים I ו־II ומתפרס על שטח של 500 מ״ר, והריכוז השני, הגדול יותר, נמצא כ־250 מ׳ דרומה על שטח של 750 מ״ר. השפכים נחשפו בכיסי קרקע טבעיים או בבורות חצובים, ונמצאו בהם לסרוגין שכבות אפר המעידות על שרפה. נפח השפכים נאמד ב־625 מ״ק. בריבועי החפירה ובשפכים נמצאו חומרי גלם לייצור זכוכית ויותר מ־7000 שברים אינדיקטיביים של כלי חרס, מהם כ־45% קנקני עזה ו־40% כלי בישול שמרביתם לא היו בשימוש וניכרו בהם עיוותים. פסילה של כלי חרס בתהליך הייצור מוכרת בכל בתי היוצר, לדוגמה בכפר חנניה (Adan-Bayewitz 1987).

איור 10. שפכי חרסים מדרום לשטח 100.

שטח 101

אתר זה נמצא כ־300 מדרום לשטח 100 והוא כולל חמישה שטחי משנה (א–ה).

שטח 101א

נחפרו שני ריבועים עד סלע האם בעומק 1.5 מ׳ מתחת לפני השטח. נמצאה ברקציה של אבנים (0.6 מ׳ עומק) ובתוכה שברים של כלי חרס (ר׳ de Vincenz and Sion, this volume) וזכוכית (ר׳ Gorin-Rosen and Katsnelson, this volume) וחפצי מתכת (איור 11) מהתקופה הביזנטית.

שטח 101ב

קבר VI.— הקבר (4.2 × 4.3; תוכנית 2; איור 12) כולל מסדרון (L41), שבחלקו המערבי נמצאה רצפת טיח, וארבעה חדרי קבורה (L45, L50, L55,

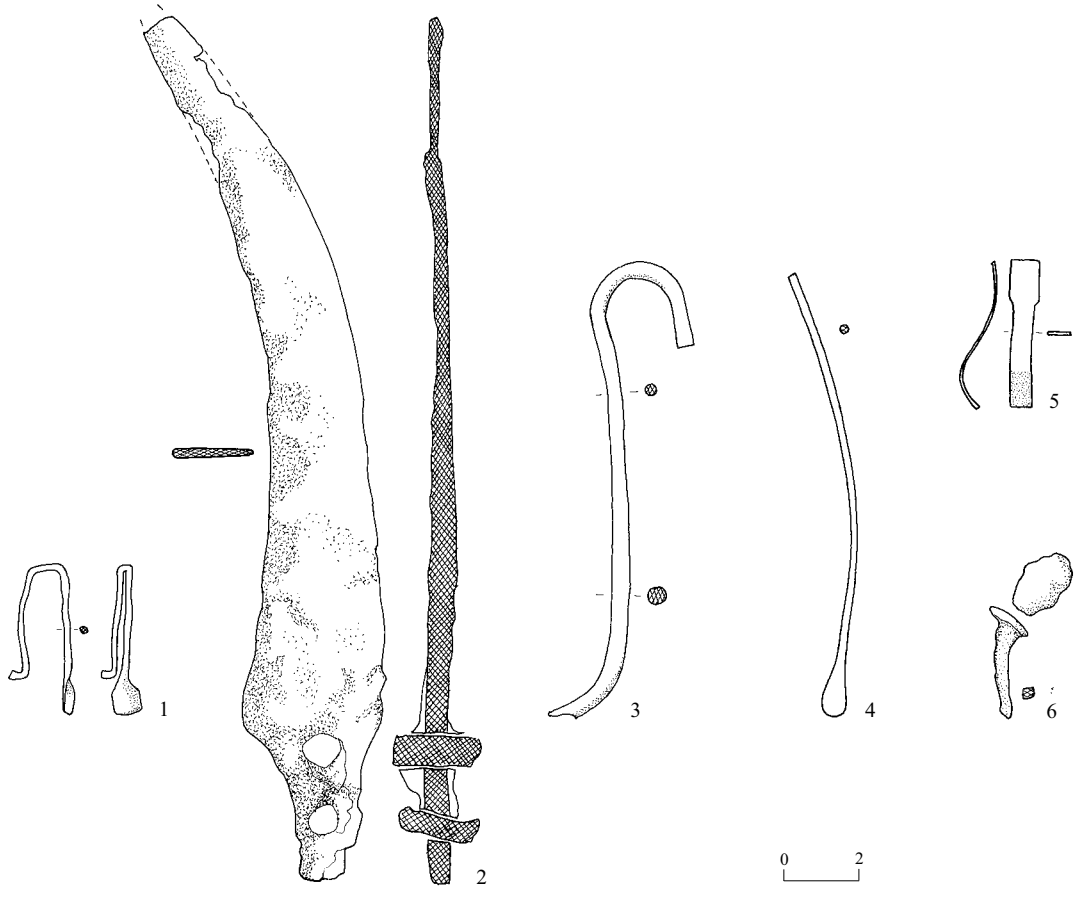

איור 11. חפצי מתכת משטחים 101א (1) ו־101ב (2–7).

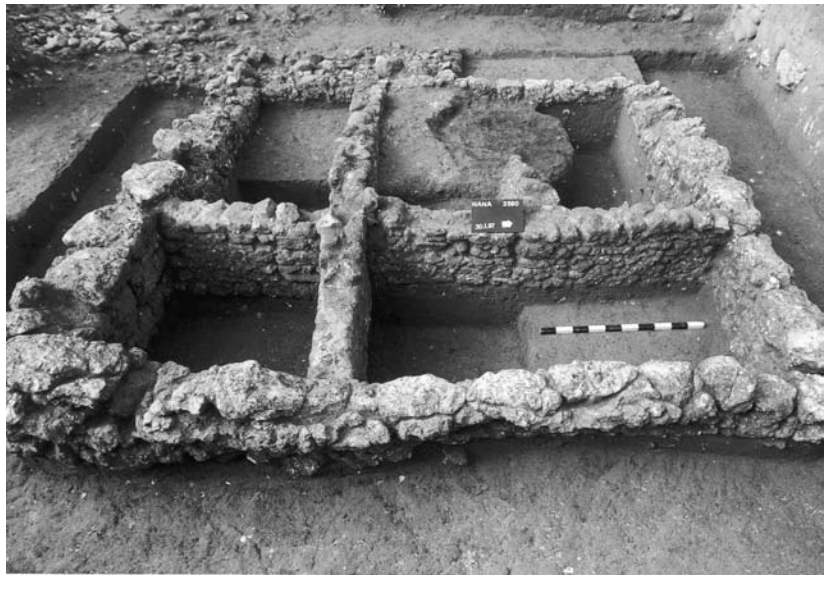

איור 12. קבר VI, מבט למערב.

איור 11

מס׳	מס׳ רישום	החפץ	חומר	תיאור
1	1258	מקל כחל	ברונזה	עובי 1.8 מ״מ; חתך מלבני, קצוות שבורים
2	1229	סכין	ברזל	אורך 240 מ״מ, רוחב 37 מ״מ, עובי 2.8 מ״מ; חתך מלבני
3	1180/1	וו	ברונזה	אורך 168.2 מ״מ; עובי 3.6 מ״מ; חתך מלבני
4	1311	מקל כחל	ברונזה	אורך 119 מ״מ, עובי 2.3 מ״מ; חתך עגול
5	1180/2	מסמר	ברונזה	אורך 42 מ״מ, עובי 0.7 מ״מ; חתך מלבני
6	1183	מסמר	ברזל	אורך 30 מ״מ, עובי 3.0–5.5 מ״מ; חתך מלבני

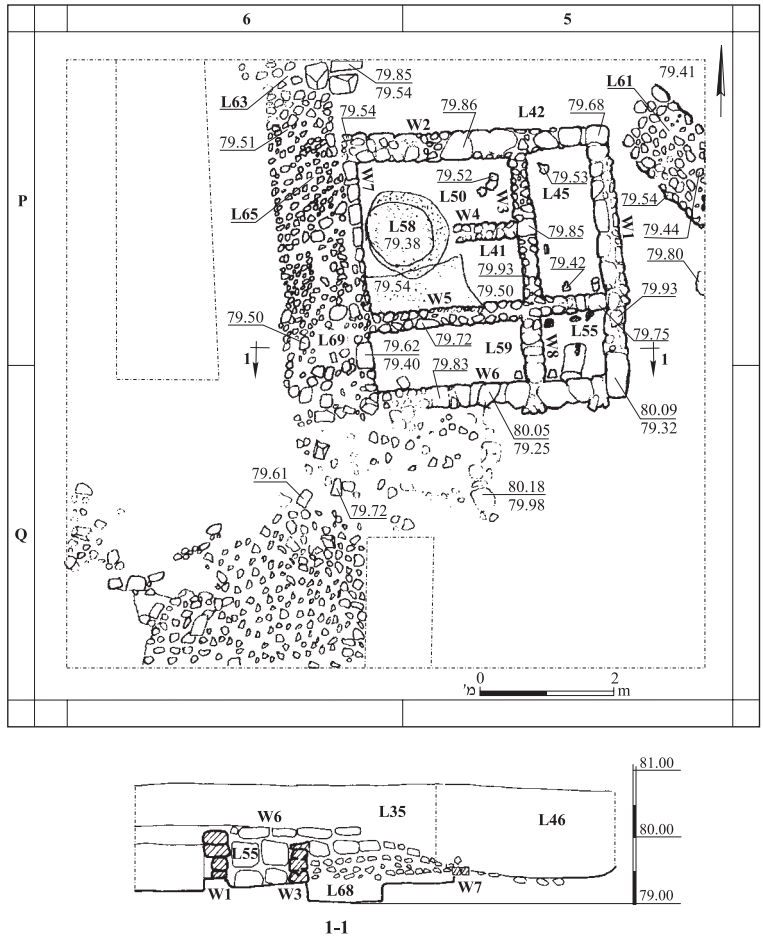

תוכנית 2. קבר VI בשטח 101ב, תוכנית וחתך.

L59). חלקו התחתון נבנה בתוך בור שנכרה לצורך זה. הפתח לא השתמר, אך דומה כי היה קבוע בקיר 7 מול המסדרון. שלושה מחדרי הקבורה (L45, L50, L59) זהים במידותיהם (0.7 × 2.2 מ׳) ואילו החדר הרביעי (L55) קטן יותר (0.80 × 0.95 מ׳). החדרים נאטמו בבטון ובאבנים עד לגובה ראשי המחיצות הפנימיות.

הקירות (0.20–0.45 מ׳ רוחב) השתמרו לגובה 0.1–0.7 מ׳; חלקם בנוי מפן כפול של אבני גוויל מעובדות. על פי רוב הונחו אבנים גדולות בפן

החיצון של הקיר וקטנות בפן הפנימי. הבטון אפור ועשיר בגריסי פחם. הקירות הונחו בתעלות יסוד רדודות ואדמת החמרה שימשה רצפה שעליה, עד לגובה 0.5 מ׳, נמצאו הנקברים ומרבית הממצאים האחרים.

בשלב מאוחר נבנה טבון (L58; 1.2 מ׳ קוטר) בחלק המערבי של הקבר, שקוע ברצפה לעומק של כ־0.14 מ׳. לצורך בנייתו נהרס קיר המחיצה 4 ואפר הטבון הצטבר לגובה מטר אחד מעליו (L35, L46). ממזרח לקבר וממערב לו נמצאו משטחים של אבני גוויל (L63, L65, L69), ככל הנראה מצעי עבודה למשתמשי הטבון.

כלי חרס וזכוכית (ר׳ Gorin-Rosen and Katsnelson, this volume), תכשיטים, פלכים (איור 11), אבני רחיים[7] ועצמות נמצאו על רצפת הקבר (טבלה 3). על פי ממצאים אלה תוארך השימוש בקבר למאות הג׳–הז׳ לסה״נ. ממצאי הזכוכית מאפשרים לצמצם את משך התקופה לשלהי המאה הד׳ ולמאה ההּ׳ לסה״נ.

הממצאים המיוחסים לטבון שמן השלב המאוחר כוללים פכים וסירי בישול מהמאות הי״ג–הי״ד לסה״נ (ר׳ de Vincenz and Sion, this volume), סיגי מתכת ושני מטבעות לא מזוהים.

מדרום־מערב לקבר VI נמצא בעומק 0.5–0.8 מ׳ מצע של אבני גוויל וחלוקי נחל במפלס אחיד, ובפינה הדרומית–מזרחית נמצאו אבנים אחדות שנערמו זו על גבי זו. הממצאים כללו מוקדי שרפה, כלי חרס (ר׳ de Vincenz and Sion, this volume) וזכוכית (ר׳ Gorin-Rosen and Katsnelson, this volume), חפצי מתכת (איור 13) ושמונה מטבעות (ר׳ Berman, this volume), כולם מתוארכים למאות הי״ב–הי״ד לסה״נ.

טבלה 3. הממצאים מקבר VI

הממצא	הכמות	פירוט	תיארוך	הערות
כלי חרס	4	2 קנקני עזה; 2 סירי בישול	המאות הג׳–הז׳	ר׳ de Vincenz and Sion, this volume
נרות	1		המאות הג׳–ההּ׳	ר׳ Sussman, this volume
תכשיטים וחפצי מתכת	6	4 צמידים; 1 פעמון; 1 לא מזוהה	המאות הג׳–הז׳	
עצמות	3		-	ר׳ טבלה 4, להלן

איור 13 ◂

מס׳	מס׳ רישום	החפץ	חומר	תיאור
1	1278	תליון פעמון	ברונזה	אורך 25 מ״מ, רוחב 9.6 מ״מ
2	1228	תליון	ברונזה	אורך 27 מ״מ, רוחב 24 מ״מ, עובי 25 מ״מ
3	1228	חרוז	פריט	קוטר 15 מ״מ, רוחב 10 מ״מ
4	1228	חרוז?	פריט	קוטר 16 מ״מ, רוחב 7 מ״מ
5	1269	דיסקית	אבן(?)	קוטר 22 מ״מ, עובי 4.4 מ״מ
6	1246	צמיד(?)	ברונזה	עובי 22 מ״מ, רוחב 2.6 מ״מ; חתך סגלגל, קצה אחד מעוגל והשני שבור
7	1243/1	צמיד	ברונזה	עובי 2.9 מ״מ, רוחב 3.2 מ״מ; חתך סגלגל, קצה אחד מעוגל והשני שבור
8	1243/2	צמיד	ברונזה	עובי 2.9 מ״מ, רוחב 3.2 מ״מ; חתך סגלגל, קצה אחד מעוגל והשני שבור
9	1268/1,1a	צמיד	ברונזה	עובי 3.3 מ״מ; חתך סגלגל, קצוות שבורים
10	1307	דיסקית	אבן	קוטר 24.6 מ״מ, רוחב 5 מ״מ
11	1306	עגיל	ברונזה	קוטר 42.2 מ״מ, רוחב 3.2 מ״מ, עובי 2.2 מ״מ; חתך סגלגל
12	1333	צמיד	ברונזה	קוטר 52.8 מ״מ, עובי 3.2 מ״מ; חתך סגלגל, קצה אחד ישר והשני שבור

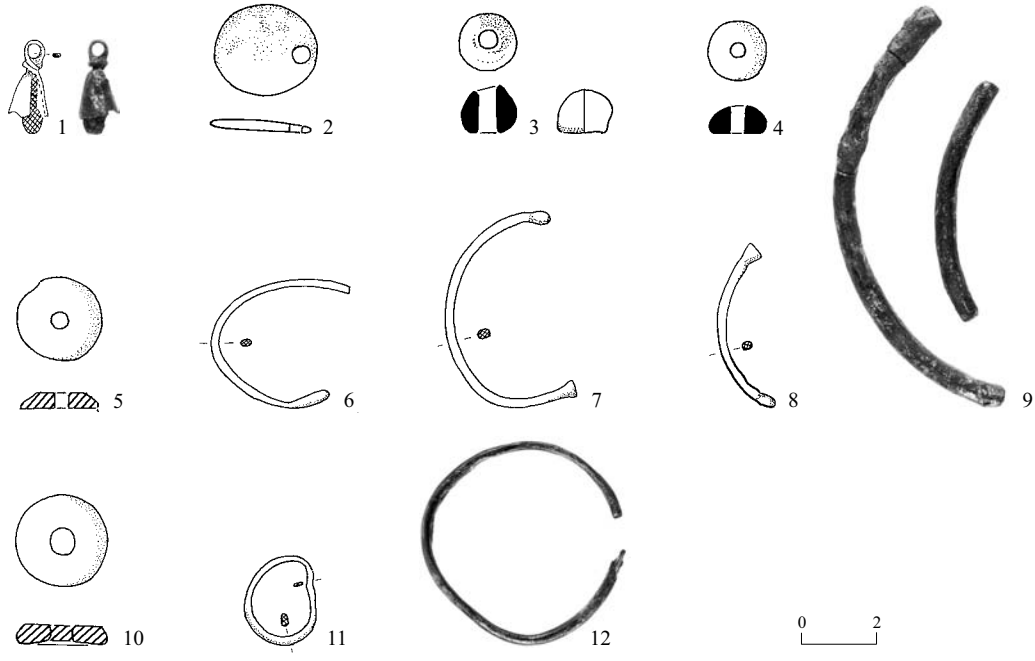

איור 13. חפצי מתכת (1–4, 6–9, 11, 12) ואבן (5, 10) מקבר VI.

שטח 101ג

בשני הריבועים שנפתחו בשטח זה, המרוחק 20 מ׳ מקבר VI, נמצא שלב יישוב אחד. בפינה הצפונית־מזרחית של ריבוע P9 נחשפה פינה של מבנה מטויח (תוכנית 3; L72), הדומה באופיו לקברים I–V; הקירות (0.5 מ׳ עובי) בנויים מאבני שדה מלוכדות בחומרי מליטה. רצפה עשויה גיר מהודק (L77; 1 × 2 מ׳), שנמצאה בחלק המזרחי של הריבוע, כיסתה את בסיס המבנה ונמשכה מדרום לו.

בחפירה נמצא מגוון של כלי חרס המתוארכים למאות הי״ב–הי״ד לסה״נ (ר׳ de Vincenz and Sion, this volume) ומטבע אחד המתוארך לשנים 1367–1363 לסה״נ (ר׳ Berman, this volume).

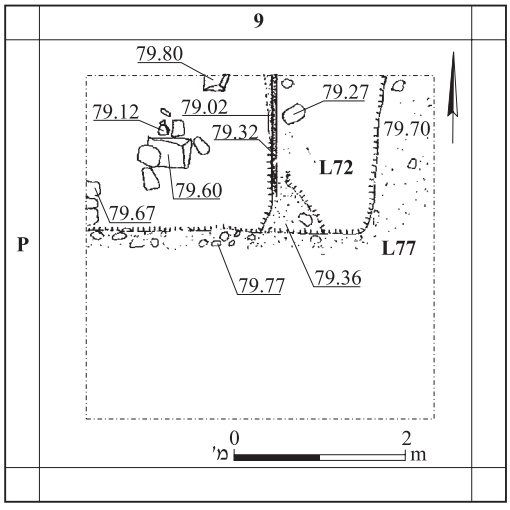

תוכנית 3. שטח 101ג.

שטח 101ד

בשטח זה נחפרו שישה ריבועים, שבאחד מהם לא התגלה ממצא אדריכלי. בחפירה נמצאו מצע אבנים, ארבעה טבונים (L22, L24, L28, L32) ואדמת תל מעורבת באפר, שברי טבונים ואבנים (תוכנית 4).

הממצאים כוללים כלי חרס (ר׳ de Vincenz and Sion, this volume) וזכוכית (ר׳ Gorin-Rosen and Katsnelson, this volume), תכשיטים וחפצי מתכת (איור 14), מטבעות (ר׳ Berman, this volume), אבני רחיים, קמע (ר׳ Amitai-Preiss, this volume) וסיגי ברזל. ראויות לציון גם שתי צדפות מסוג נעמית ששימשו לקישוט (ר׳ הערה 5). כל הממצאים הללו מתוארכים למאות הי״ב–הט״ו לסה״נ.

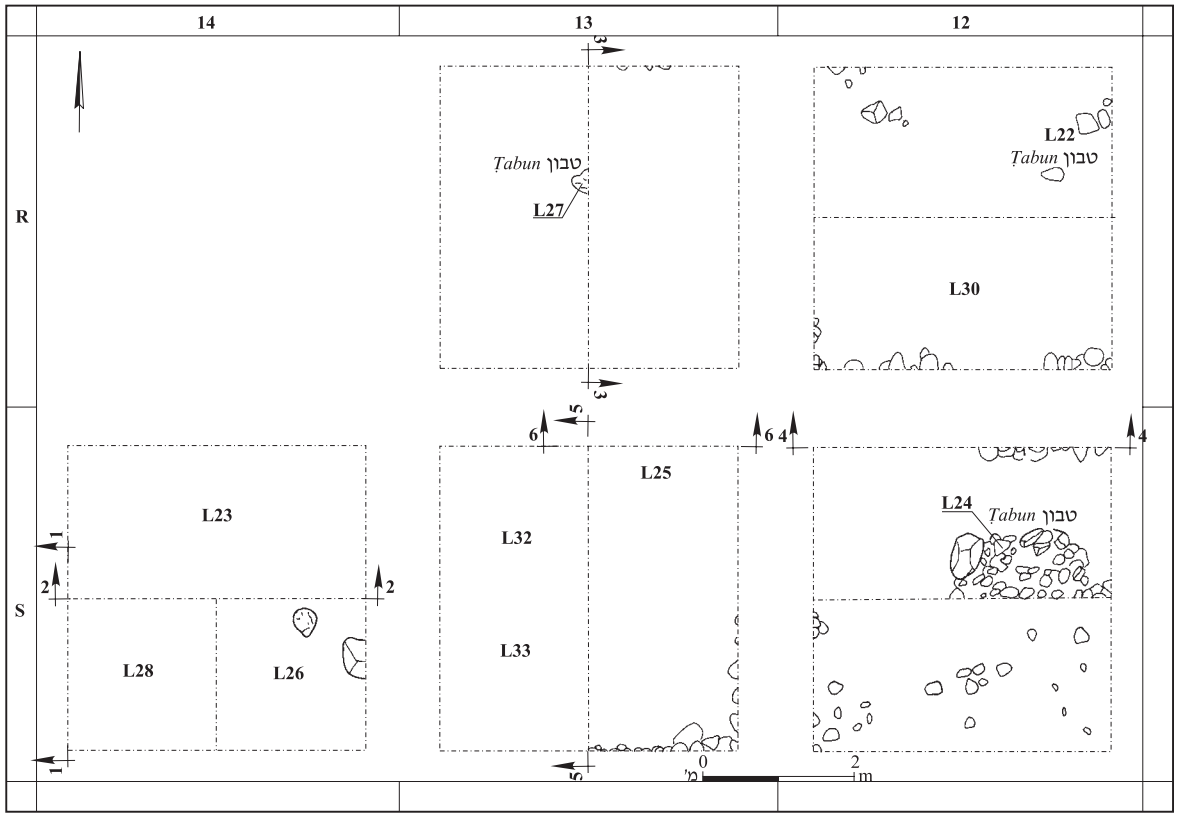

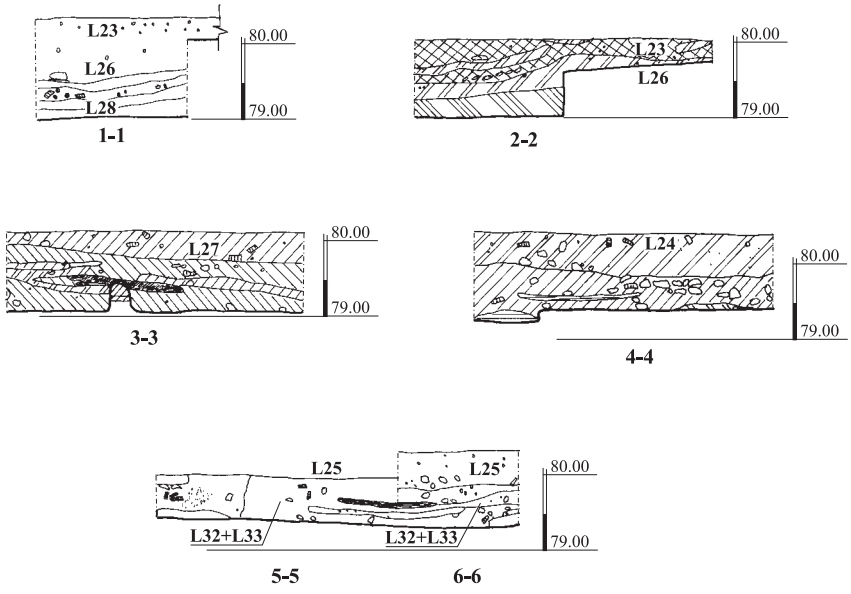

תוכנית 4. שטח 101ד, תוכנית וחתכים.

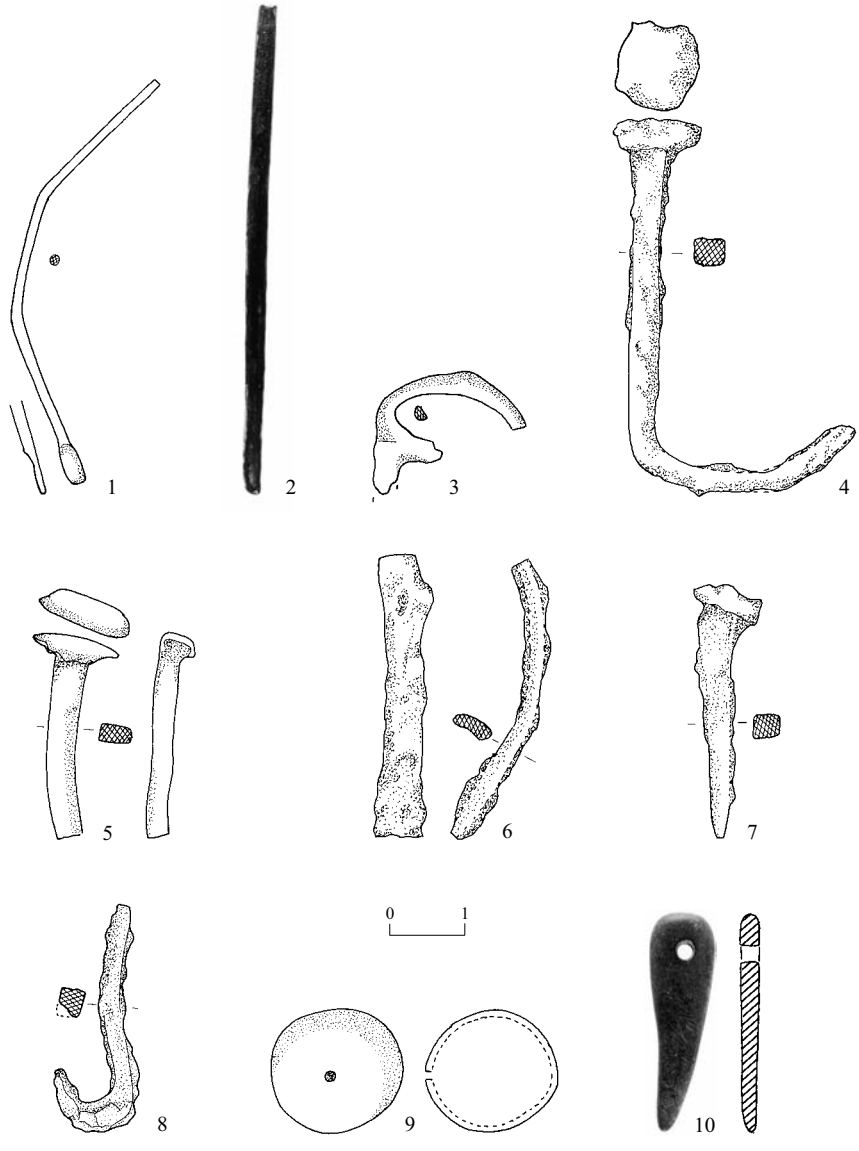

איור 14. חפצי מתכת (1–8), חרוז מחומר אורגני (9) ותליון אבן (10) משטח 101ד.

מס׳	מס׳ רישום	החפץ	חומר	תיאור
1	1143	מקל כחל	ברונזה	אורך 125 מ״מ, עובי 2.7 מ״מ; חתך עגול
2	1147	מקל	ברונזה	אורך 68 מ״מ, רוחב 3.2 מ״מ; חתך סגלגל, קצוות שבורים
3	1135	אבזם	ברונזה	עובי 4 מ״מ; שבור
4	1121/1	מסמר	ברזל	אורך 150 מ״מ, עובי 6 מ״מ, קוטר ראש 23.3 מ״מ; חתך רבוע
5	1121/2	מסמר	ברזל	אורך 57 מ״מ; חתך מלבני
6	1153/2	מסמר?	ברזל	אורך 75 מ״מ; חתך מלבני
7	1153/1	מסמר	ברזל	אורך 64 מ״מ, עובי 7.5 מ״מ, קוטר ראש 20 מ״מ; חתך מלבני
8	1203/1	וו	ברזל	אורך 90 מ״מ; חתך מלבני
9	1164	חרוז	אורגני	קוטר 35 מ״מ
10	1120	תליון	אבן	אורך 57 מ״מ, עובי 4 מ״מ

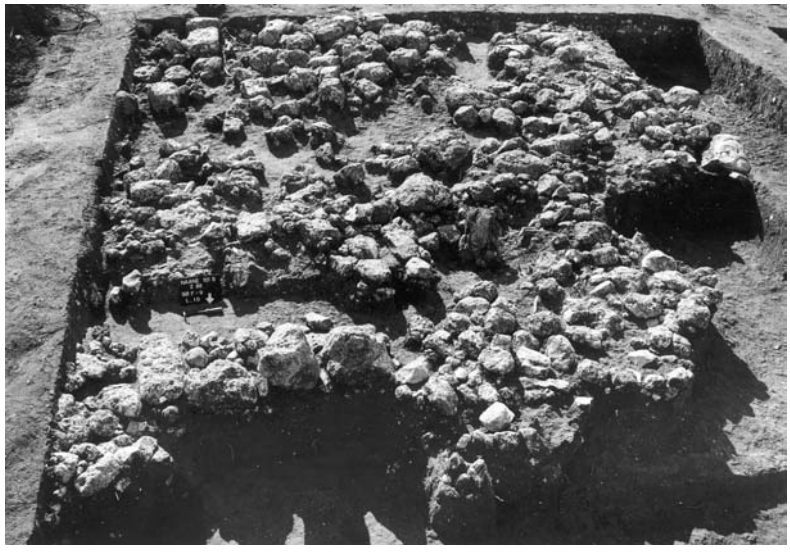

איור 15. שטח 101ה, משטח אבנים, מבט לדרום.

שטח 101ה

בשטח זה נפתחו שנים־עשר ריבועים הנמצא 60 מ׳ מדרום לשאר השטחים. הממצא האדריכלי דל וכולל משטח אבנים לא־רגולרי המתפרס על 20 מ״ר (איור 15) — ייעודו לא ברור. בחפירה נמצאו מגוון כלי חרס (ר׳ de Vincenz and Sion, this volume), אבני רחיים ומטבעות (ר׳ Berman, this volume) המתוארכים למאות הי״ב–הי״ד לסה״נ.

סיכום

החפירה נערכה ממזרח לח׳רבת אל־נענה, בשטח שבו נבנו קברים אשר היו בשימוש במשך כל המאה הד׳ לסה״נ (איור 16). נראה כי הקירות הארעיים 12 ו־17 שבחזית קבר II היו ניסיון למנוע את סתימת פתחיהם. במאה הה׳ לסה״נ נחסמו פתחי הקברים בשפכי הפסולת של בתי היוצר ויצאו מכלל שימוש. בשטח שנמצא סמוך לקברים המשיכו עוד עשרות שנים נוספות להשליך אשפה של בתי יוצר לכלי חרס וזכוכית. על פי המטבעות שנמצאו בשפכים נדמה שהללו נזרקו במקביל לשימוש בקברים ולאחר שהשימוש בהם פסק, עד למאה הו׳ לסה״נ. במהלך המאה הה׳ לסה״נ הופרעו הקברים על ידי שודדים שפילסו את דרכם דרך השפכים אל פתחיהם. תוך כדי כך הועברו ממצאים מהחדרים למסדרונות ולהיפך. במהלך השנים מאז ננטשו הקברים התמוטטו הגגות המקומרים, אך אין באפשרותי לקבוע בבירור מתי אירע הדבר. ייתכן כי הגגות התמוטטו בעקבות הכשרת הקרקע בשנות החמישים של המאה הכ׳. עשרים ושבעה נקברים נמצאו בקברים I ו־II בהתפלגות גילים שווה (טבלה 4).

קברים בנויים, חלקם מעוטרים בתמשיחי קיר, נמצאו באשדוד־ים (וורגה 2005), באשקלון (קוגן־זהבי תשנ״ט), באור הנר (צפריר 1993) ובחלץ (רחמני תשכ״א). בניית קברים במישור החוף הדרומי היתה מעין תחליף למערה החצובה בסלע, אשר היתה נהוגה באזור ההר (צפריר תשמ״ד: 145). תפרוסת הקברים הבנויים עם גג מקומר מוגבלת לאזור שבין הירקון לנחל שקמה (הוסטר ושיאון תשס״ו:49–67), שם ישנה קרקע אלוביאלית־חולית ורק מעט מחשופי כורכר בהשוואה לשרון. בשל כך ובשל מחסור באבנים נראה כי תפוצתם היתה מצומצמת ובנייתם הפכה יקרה. על פי אופי הבנייה של הקברים, תכנונם האחיד וחומרי הבנייה, נראה שהקברים היו שייכים למשפחה מורחבת מאמידי היישוב, אולי מראשיו.

הקמתם של מבני קבורה בשולי יישוב, סמוך לאזורי תעשייה, היא תופעה שכיחה בארץ. ממצאי החפירה מלמדים כי ממזרח ליישוב בח׳רבת אל־נענה התקיימו אזורי קבורה ותעשייה זה לצד זה. הזכוכית הגולמית, התבניות לנרות חרס ושפכי החרסים והזכוכית מעידים כי התעשייה היתה של כלי חרס וזכוכית, אף שבתי היוצר שלה לא נמצאו. מציאותם של קברים סמוך לכבשנים היתה מקובלת בתקופות הקדומות (Vitto 1986:59). הכבשנים

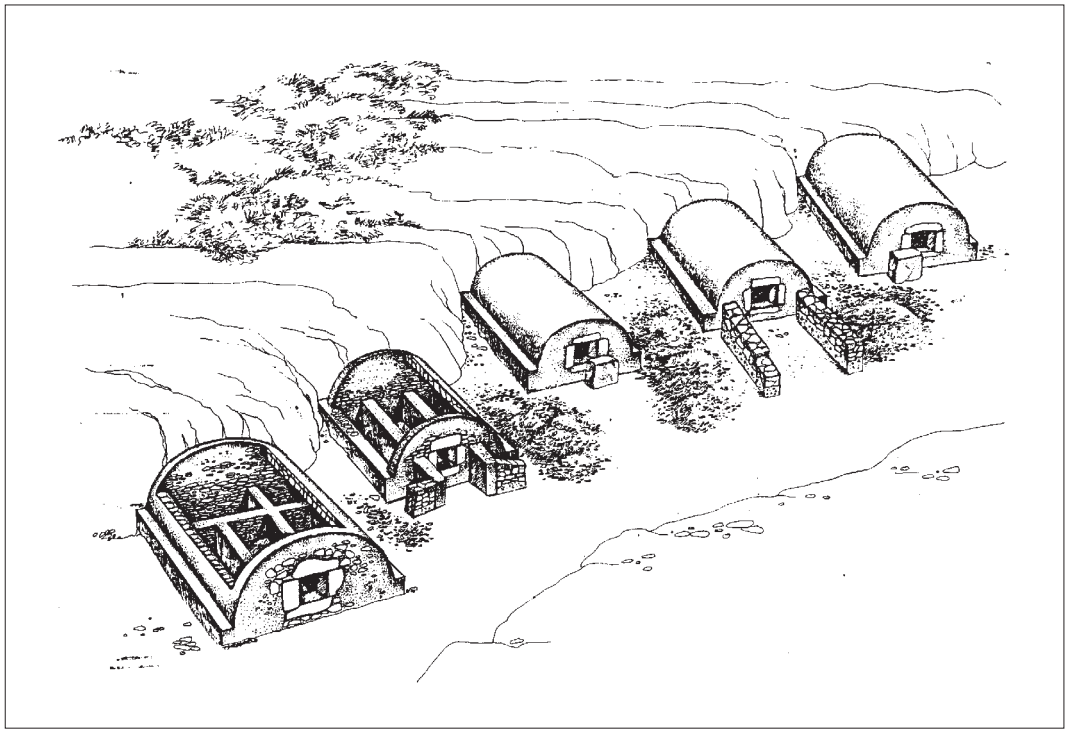

איור 16. שחזור הקברים.

טבלה 4. קברים I ו־II: המדגם האנתרופולוגי על פי גיל ומין

הקבר	מספר מינימלי של הנקברים	מין		הערכת גיל (בשנים)						גיל לא ידוע (בוגרים)
		ז	נ	0–4	5–9	10–18	18–24	25–40	>40	
I	15	2	1	2	2	2	2	1	2	4
II	12	1		4	2			2	1	3

הורחקו כדי למנוע זיהום שהתלווה לצריפת הכלים, "מרחיקין את הכבשנים מן העיר חמישים אמה" (תוספתא, בבא בתרא א), ואילו הקברים הורחקו מטעמי בריאות, "מרחיקין את הקברים מן העיר חמישים אמה" (תלמוד בבלי, בבא בתרא כה עא). משטר הרוחות באזור הכתיב את מיקום מתקני הייצור ממזרח ליישוב.

תעשיית כלי החרס בח׳רבת אל־נענה שייכת ככל הנראה לתעשיית קירמיקה רחבת היקף שהתקיימה לאורך החלק הדרומי של מישור החוף. בסקר בתי יוצר שערך ישראל (תשנ"ד) בשטח שבין נחל לכיש בצפון לחלוצה בדרום, ובין באר שבע במזרח לים במערב, נמצאו עשרים אתרי יישוב מן התקופה הביזנטית ובהם עדויות לייצור כלי חרס. האתרים נמצאים סמוך לערוצי נחלים, שם נכרה הטין לייצור כלי החרס.

ח׳רבת אל־נענה נמצאת באזור התיישבות יהודי ושומרוני. על פי ממצאיו של קלרמון־גאנו ניתן לשער שבאתר שכנו שומרונים. אילן (1991: 39) הציע לזהות במקום בית כנסת יהודי. ממצאי החפירה לא סייעו בידינו בסוגיה זו, למעט נר החרס שעליו תבליט של מנורת חמישה קנים.

במאות הי"ב–הט"ו לסה"נ שכנה באזור אוכלוסיית נוודים שהשאירה אחריה טבונים ורצפות דלות, ובמהלך התקופה העות׳מאנית נושב האתר מחדש והתקיים עד לשנת 1948.

הערות

[1] הסקר נערך על ידי י׳ דגן מטעם רשות העתיקות ובמימון חברת כביש חוצה ישראל.

[2] תעלות הבדיקה נחפרו בין החודשים אוקטובר 1996 למאי 1997, תחילה בפיקוח ע׳ שיאון ובהמשך על ידי י׳ זלינגר.

[3] אתר 112 נחפר בשנת 1998 על ידי וקסלר־בדולח וגולני (תשס״א).

[4] החפירה (הרשאה מס׳ A-2580) נערכה בחודשים דצמבר 1996–ינואר 1997 מטעם רשות העתיקות ובמימון חברת כביש חוצה ישראל. היא נוהלה בידי ע׳ שיאון והשתתפו בה א׳ בן נון, ע׳ גינדל ור׳ סיגר (מנהלי שטחים), י׳ וטקין וו׳ פירסקי (מדידות), ר׳ חן (סקר מתכות), מ׳ ביטון (מנהלה), ס׳ מנדראה (צילום), ד״צ אריאל (נומיסמטיקה), י׳ נגר וו׳ אשד (אנתרופולוגיה פיזית), מ׳ קלר (ציור חרסים) וא׳ אלטמרק (מעבדת מתכות).

[5] לוחות התכשיטים, המתכות וכלי האבן וכן תיאורם נערכו בידי א׳ סרדוייב, ועל כך תודתי לה.

[6] אני מודה לפנינה בן עמי מן האוניברסיטה העברית על זיהוי הצדפות.

[7] קטלוג של אבני הרחיים נמצא בתיק החפירה בארכיון רשות העתיקות.

הפניות

אילן צ׳ 1991. **בתי הכנסת הקדומים בארץ ישראל**. תל אביב.

ברטוב י׳ תשנ״ה. גיאולוגיה ומחצבים. בתוך ת׳ סופר, עורכת. **אטלס ישראל חדש**. תל אביב. עמ׳ 20–23.

בשקין נ׳ תשנ״ג. ח׳ נענה. **חדשות ארכיאולוגיות** ק:50–52.

הוסטר י׳ ושיאון ע׳ תשס״ו. קברים בנויים מקומרי גג מהתקופות הרומית המאוחרת והביזנטית במישור החוף הדרומי. **ירושלים וארץ ישראל** 3:49–67.

וורגה ד׳ 2005. אשדוד־ים. **חדשות ארכיאולוגיות — חפירות וסקרים בישראל** 117 (19/6/2005). http://www.hadashot-esi.org.il/report_detail.asp?id=200&mag_id=110 (תאריך גישה 1.6.07).

וקסלר־בדולח ש׳ וגולני א׳ תשס״א. תל מלוט. **חדשות ארכיאולוגיות — חפירות וסקרים בישראל** 112:88–89.

יפה ש׳ תשנ״ה. מזג אויר, אזורי אקלים, משקעים. בתוך ת׳ סופר, עורכת. **אטלס ישראל חדש**. תל אביב. עמ׳ 26–29.

ישראל י׳ תשנ״ד. אשקלון. **חדשות ארכיאולוגיות** ק:91–93.

צפריר י׳ תשמ״ד. **ארץ ישראל מחורבן בית שני ועד הכיבוש המוסלמי** 2. ירושלים.

צפריר י׳ 1993. אור הנר. בתוך א׳ שטרן וא׳ לוינסון־גלבוע, עורכים. **האנציקלופדיה החדשה לחפירות ארכיאולוגיות בארץ ישראל** 1. ירושלים. עמ׳ 20–21.

קוגן־זהבי א׳ תשנ״ט. קבר מעוטר מן התקופה הרומית במגדל אשקלון. **עתיקות** 37:181–209.

רחמני ל״י תשכ״א. קבר בחלץ מן המאה הד׳ לסה״נ. **ידיעות** כה:150–156.

שיאון ע׳ תשנ״ט. ח׳ נענה. **חדשות ארכיאולוגיות — חפירות וסקרים בישראל** 109:107–109.

Adan-Bayewitz D. 1986. The Pottery from the Late Byzantine Building (Stratum 4) and Its Implications. In L.I. Levine and E. Netzer. *Excavations at Caesarea Maritima 1975, 1976, 1979: Final Report* (Qedem 21). Jerusalem. Pp. 90–129.

Adan-Bayewitz D. 1987. Kefar Hananya. *IEJ* 37:178–179.

Amitai-Preis N. This volume. An Islamic Amulet from Khirbat el-Ni‘ana.

Berman A. This volume. The coins from Khirbat el-Ni‘ana.

Birger R. 1981. Pottery and Miscellaneous Finds of the Byzantine Period. In E. Netzer. *Greater Herodium* (Qedem 13). Jerusalem. Pp. 75–77.

Clermont-Ganneau C.S. 1885. *Mission en Palestine et en Phenicie*. Paris.

Gorin-Rosen Y. and Katsnelson N. This volume. Local Glass Production in the Late Roman–Early Byzantine Periods in Light of the Glass Finds from Khirbat el-Ni‘ana.

Magness J. 1993. *Jerusalem Ceramic Chronology: Circa 200–800 C.E.* Sheffield.

Majcherek G.1995. Excavations at Kom el-Dikka. *Polish Archaeology in the Mediterranean* 7: 13–22.

Rosenthal-Heginbottom R. 1988. The Pottery. In Y. Tsafrir. *Excavations at Rehovot-in-the-Negev* I: *The Northern Church* (Qedem 25). Jerusalem. Pp. 78–96.

Sussman V. This volume. The Clay Oil Lamps from Khirbat el-Ni‘ana.

Tsafrir Y., Di Segni L. and Green J. 1994. *Tabula Imperii Romani*. Jerusalem.

Tubb J.N. 1986. The Pottery from Byzantine near Tell Fara. *PEQ* 118:51–65.

Tushingham A.D. 1985. *Excavations by K.M. Kenyon in Jerusalem 1961–1967* I: Excavations in the Armenian Garden on the Western Hill. Toronto.

de Vincenz A. and Sion O. This volume. Two Pottery Assemblages from Khirbat el-Ni‘ana.

Vitto F. 1986. Potters and Pottery Manufacture in Roman Palestine. *London University, Institute of Archaeology Bulletin* 23:47–64.

The Excavations at Khirbat el-Ni‘ana

Ofer Sion

(Pp. 29*–49*)

Two areas (100, 101) were excavated along the eastern fringes of Khirbat el-Ni‘ana prior to construction of the Cross-Israel Highway (map ref. NIG 1880/6493; OIG 1380/1493). In Area 100, five built tombs with vaulted roofs were exposed, of which two were excavated. In addition, refuse from glass and pottery workshops was uncovered (see Gorin-Rosen, this volume; de Vincenz and Sion, this volume; Sussman, this volume). In Area 101, five secondary areas were opened, revealing a built tomb, remains of stone levels and temporary hearths.

The findings indicate there were both a burial ground and an industrial area located east of Khirbat el-Ni‘ana. Although the workshops themselves were not found, the raw glass, ceramic lamp molds (which were for the most part unused), and the pottery and glass debris, bear witness to their existence. The tombs were built in the fourth century CE; however, in the fifth century they went out of use as their openings were blocked by waste from the workshops. Dumping of debris from pottery and glass workshops continued in the vicinity of the tombs for several more decades. The tombs have since been covered by drifting sand and alluvium until their ceilings were completely destroyed.

Based on the tombs’ uniform plan—characterized by stepped construction, large proportions, similar building materials, and

shape and orientation of the openings—the tombs may have belonged to a single, affluent extended family, possibly leaders of the settlement. The distribution of built tombs with vaulted ceilings is limited to the southern coastal plain where the soil is sandy and alluvial. The *kurkar* outcrops in this region are few compared with the Sharon, and the shortage of masonry stones was probably the reason for the relatively infrequent occurrence of these tombs, whose construction must have been an expensive undertaking.

The phenomenon of burial structures on the outskirts of a settlement and next to an industrial area is widespread throughout the country. Situating tombs in close proximity to kilns was an accepted practice: the former were distanced from the settlement for reasons of health and the latter, to avoid the pollution that accompanied them.

In the twelfth–fifteenth centuries CE a nomadic population returned to the region. It left no structural remains other than a few *ṭabun*s and meager floors. During the Ottoman period a village was established at the site; it existed until 1948. Khirbat el-Ni‘ana is located in a region of Jewish and Samaritan villages. Based on the finds of Clermont-Ganneau, it can be assumed that the site was inhabited by Samaritans. However, with the exception of a single clay lamp adorned with a five-branched menorah relief, the excavation findings offer no aid in supporting this assumption.

Captions to Illustrations

Fig. 1. Location map.
Fig. 2. Tomb I, looking northeast.
Plan 1. Tombs I and II, Area 100, plan and sections.
Fig. 3. Pottery from Tomb I, L44.
Fig. 4. Bronze (1–15, 17) and stone (16) finds from Tomb I.
Fig. 5. Metal (1–9, 12–15) and stone (10, 11) finds from Tomb I.
Fig. 6. Pottery debris at the front of Tomb I.
Fig. 7. Tomb II, looking north.
Fig. 8. Pottery from Tomb II: L59 (1–5, 7, 9, 12, 13) and L61 (6, 8, 10, 11).
Fig. 9. Metal finds from Tomb II.
Fig. 10. Pottery debris south of Area 100.
Fig. 11. Metal finds from Areas 101A (1) and 101B (2–7).
Fig. 12. Tomb VI, looking west.
Plan 2. Tomb VI, Area 101B, plan and section.
Fig. 13. Metal (1–4, 6–9, 11, 12) and stone (5, 10) finds from Tomb VI.
Plan 3. Area 101C.
Plan 4. Area 101D, plan and sections.
Fig. 14. Metal objects (1–8), a bead from organic material (9) and a stone (10) from Area 101D.
Fig. 15. Stone surface in Area 101E, looking south.
Fig. 16. Reconstruction of the burial structures.